

Suomen Romaniyhdistys ry
Finitiko Romanengo Sankiba • Finlands Romaniförening ry

VARJORAPORTTI SUOMEN ROMANIPOLIITTISEN
OHJELMAN TOIMEENPANOSTA
Neljän toimintalinjan edistymisen arviointi

Tammikuu 2019

VARJORAPORTTI SUOMEN ROMANIPOLIITTISEN
OHJELMAN TOIMEENPANOSTA

Neljän toimintalinjan edistymisen arviointi

Tammikuu 2019

Tämän raportin vastuutahona on Suomen Romaniyhdistys ry. Raportin ovat kirjoittaneet Päivi Majaniemi (Suomen Romaniyhdistys) ja Marko Stenroos (Helsingin yliopisto) yhteistyössä Anneli Weiste-Paakkasen (Roosa -romanien terveystutkimus, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos) kanssa. Tekstin on kääntänyt suomeksi Petra Autio yhteistyössä Päivi Majaniemen kanssa.

Raportti on laadittu osana Roma Civil Monitor – pilottiprojektia [‘Capacitybuilding for Roma civil society and strengthening its involvement in the monitoring of National Roma Integration Strategies’](#). Pilottiprojekti on toteutettu Euroopan komission Oikeus- ja kuluttaja-asioiden pääosaston toimeksiannosta. Projektia koordinoivat Center for Policy Studies of Central European University (CEU CPS), kumppaneinaan ruohonjuuritason romaniorganisaatioiden verkosto (Roma Grassroots Organisations Network, eli ERGO Network), European Roma Rights Centre (ERRC), Fundación Secretariado Gitano (FSG) ja Roma Education Fund (REF), toimeenpanijoinaan noin 90 voittoa tavoittelematonta järjestöä ja asiantuntijaa jopa 27 jäsenmaasta.

Vaikka CEU koordinoi Roma Civil Monitor – pilottiprojektia, jonka osana raportti on laadittu, raportti esittää tekijöidensä löydöksiä eikä välttämättä heijasta CEU:n näkemyksiä. CEU:a ei voi pitää vastuussa raportin sisältämän tiedon käyttötavoista.

SISÄLLYS

SISÄLLYS	5
LYHENTEET	6
YHTEENVETO	7
JOHDANTO	9
TYÖLLISYYS	10
Työmarkkinoille pääsyn parantaminen ja työvoimapalveluiden tehokkuus	10
Toiminta työsyryntää ja työpaikoilla esiintyvää romanivastaisuutta vastaan	11
Romanien työllistyminen sukupuolten välisen tasa-arvon näkökulmasta.....	12
ASUMINEN JA VÄLTTÄMÄTTÖMÄT JULKISET PALVELUT	13
Turvallisten ja edullisten asuntojen saatavuus	14
Asumisen tasapuolinen saatavuus ja erityisen haavoittuvat ryhmät romaniyhteisössä ...	15
TERVEYDENHUOLTOTOIMIEN VAIKUTUS ROMANEIHIN	18
Julkisten terveydenhuoltopalveluiden tasapuolisen saatavuuden varmistaminen.....	18
<i>Romanien hyvinvointitutkimus Roosa 2016-2018</i>	19
Haavoittuvimpien romaniryhmien tarpeisiin vastaaminen	20
KOULUTUS	22
Hyvän esiopetuksen ja päivähoidon saatavuuden parantaminen.....	22
Opetuksen laadun parantaminen opetusvelvollisuuden loppuun asti	22
Sukupuolikysymykset koulutuksessa	24
SUOSITUKSET	26
KIRJALLISUUS	27

LYHENTEET

ARA	Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus
ESF	Euroopan sosiaalirahasto
KELA	Kansaneläkelaitos
TEM	Työ- ja elinkeinoministeriö
NGO	Voittoa tavoittelematon kolmannen sektorin järjestö
ROMPO	Suomen romanipoliittinen ohjelma 2010-2017
ROMPO2	Suomen romanipoliittinen ohjelma 2018-2022
Roosa	Romanien hyvinvointitutkimus
THL	Terveysten ja hyvinvoinnin laitos

YHTEENVETO

Tarkasteltaessa yksityiskohtaisemmin neljää Romanipoliittisen ohjelman ROMPO:n toimintalinjoista, voidaan huomata, että Suomen romaneille koulutus ja työmarkkinoille pääsy ovat kaikkein haasteellisimpia osa-alueita. Vaikka asuminen ja terveys ovat yhtä merkityksellisiä osa-alueita, ne ovat paremmin järjestettyjä ja niihin kohdistuu valtiollisia toimia. Toisaalta työllisyys- ja koulutustoimet riippuvat tietyssä määrin lyhytaikaisesta projektirahoituksesta. Tämä luo epävarman tilanteen, koska projektien suhteellisen lyhyen keston vuoksi niiden vaikutukset ovat väliaikaisia. Siksi romanit ovat ottaneet aktiivisemman roolin pitemmän aikavälin koulutus- ja työllisyys Hankkeiden kehittämisessä ja edistämässä.

Työllisyys

Suomalaisten romanien työllistymisessä kohtaamat haasteet liittyvät sekä matalaan koulutustasoon että työmarkkinoilla esiintyvään syrjintään ja ennakkoluuloihin. Romanien hyvinvointitutkimus Roosan¹ (2018, 33) mukaan romanien keskimääräinen työttömyysprosentti oli niinkin korkea kuin 60 %. Kiinnostavaa kylläkin, romaninaisten työllisyysaste on hieman korkeampi kuin miesten. Sen sijaan erot työllisyydessä näyttäisivät liittyvän ikään, viitaten korkeampiin työttömyyslukuihin vanhemmissa sukupolvissa.

Olemassa olevalla yleisillä työllistymispalveluilla vaikuttaa olevan vähäinen vaikutus romaneihin. Vuonna 2018 otettiin käyttöön uusi aktivointimalli, jonka tarkoituksena on tarjota työttömille intensiivisempää tukea, mutta sen tulokset eivät toistaiseksi ole osoittaneet tilanteen kohentumista. Romanien työllisyysongelmaan voidaan tehokkaammin tarttua käydä projektiperustaisilla hankkeilla, kuten romanien työllistämistä edistävillä kampanjoilla tai järjestöjen tai paikallishallinnon toteuttamilla uudenlaisilla henkilökohtaisesti räätälöidyillä työvoimapalveluilla.

Suomen romanipoliittisen ohjelman 2018-2022 (ROMPO2)² kautta työllisyys- ja elinkeinoministeriö on sitoutunut tekemään yksityiskohtaisemman selvityksen romanien työllisyydestä ja seikoista, jotka estävät romanien osallistumisen työmarkkinoille.

Asuminen ja välttämättömät julkiset palvelut

Suomen romanien asuntotilanne on suhteellisen hyvä. Suomessa ei ole tunnistettua etnisyyteen perustuvaa asuinalueiden segregatiota, koska romanit asuvat ympäri Suomea kuten muukin väestö. Luultavasti eniten romanien asumisolosuhteisiin vaikuttaa se, että merkittäväällä osalla romaneja on matala sosioekonominen asema suomalaisessa yhteiskunnassa.³ Yhtäältä se oikeuttaa heidät yhteiskunnan tukemaan asumiseen ja asumistukeen mutta toisaalta työntää heitä vähemmän arvostetuille asuma-alueille.

Huolimatta yleisestä kohentumisesta asuntojen yhdenvertaisessa saatavuudessa on edelleen joitakin kuntia ja alueita, jotka ovat enemmän tai vähemmän "haastavia" ja joiden kanssa romanijärjestöt tai virkamiehet säännöllisesti neuvottelevat taatakseen yhdenvertaiset oikeudet asunnon saamiseen. Joissakin tapauksissa "parempien

¹ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos toteutti Suomen romanien parissa "Roosa"-väestötutkimuksen. Sen tavoitteena oli kerätä vertailukelpoista romanien yhdenvertaista kohtelua koskevaa dataa. Roosa-tutkimus kohdistui terveyspalveluiden saavutettavuutta koskevan datan puutteeseen ja romaneille tarjottujen terveyspalvelujen laatuun. Lisätietoa, ks. tämän raportin.

² Saatavilla: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160845/03_18_Suomen%20romanipoliittinen%20ohjelma_2018_2022_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

³ Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys. Saatavilla: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160489/YMra_6_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

asuinalueiden” asukkailla on romaneja koskevia ennakkoluuloja ja he pyrkivät estämään heitä muuttamasta alueilleen. Julkiset toimijat, varsinkin Yhdenvertaisuusvaltuutettu ja järjestöt selvittävät aktiivisesti syrjintäongelmia asunnonhakutilanteissa.

Asuntoviranomaiset kiinnittävät erityistä huomiota sukupuolinäkökulmaan: yksinhuoltajaäidit, raskaana olevat tai vammaiset naiset ovat etusijalla asuntojen jaossa. Romaninuoret ovat kuitenkin edelleen yksi haavoittuvista ryhmistä, koska heillä ei usein itsellään ole varaa asuntoon.

Terveystieteiden toimien vaikutus romaneihin

Yleisesti ottaen romaneilla on pääsy julkisen terveystieteiden palveluihin siinä missä muillakin Suomessa asuvilla haavoittuvassa asemassa olevilla ryhmillä. Syrjivien tekijä terveystieteiden toimissa on työttömyydestä kumpuava heikko sosioekonominen asema. Matalalla koulutustasolla on negatiivinen vaikutus elämäntapavalintoihin.

Sekä järjestöt että viranomaiset keskittyvät romanien terveystilanteeseen ja terveystieteiden palveluiden saatavuuteen. Suomen Romaniyhdistyksen vanhusprojekteissa saadun kokemuksen perusteella iäkkäät romanit ovat erityisen haavoittuvassa asemassa, koska he eivät hyödynnä saatavilla olevaa ehkäisevää terveystietoa ja ovat haluttomia pyytämään apua sairautensa alkuvaiheessa. Lisäksi lääkäreiden ja heidän romanipotilaidensa välillä saattaa olla kommunikaatio-ongelmia sekä kulttuuristen että kielellisten esteiden takia. Lisäksi pitkät odotusajat ovat terveystieteiden saatavuuden lisäeste.

Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos THL suoritti vuosina 2016-2018 romanien terveystietoa ja sosioekonomista hyvinvointia koskevan tutkimuksen (”Roosa”). Tavoitteena oli kerätä tietoa, jolla voidaan lisätä sosiaali- ja terveystieteiden palvelujen sensitiivisyyttä romaniväestön tarpeita kohtaan.

Koulunkäynti

Viimeaikaisten tutkimusten mukaan romaneille suunnatut koulutustoimet eivät edistä tasa-arvoa oletetulla tavalla. Romanilasten koulutulokset pysyvät heikkoina, millä on negatiivisia seurauksia heidän jatkokoulutus- ja ammattiurilleen.

Opetushallitus ja romanien koulutukseen erikoistunut yksikkö on suunnannut rahaa kunnille lasten perusopetuksen kehittämiseen, jotta he saavuttaisivat koulutustason kuin väestö keskimäärin.

Lisäksi on ollut useita paikallisten viranomaisten ja järjestöjen toteuttamia projekteja, jotka on tarkoitettu tukemaan romanilasten koulunkäyntiä. Nämä projektit ovat osoittautuneet tehokkaiksi esimerkiksi koulupudokkaiden kohdalla. Näiden hankkeiden pääongelma on kuitenkin jatkuvuuden puute rahoituksen loputtua.

JOHDANTO

Suomi on ollut integraatiota edistävien romanipoliittisten ohjelmien edelläkävijä verrattuna moneen muuhun Euroopan Unionin jäsenmaahan ja osa kansainvälistä ryhmää, joka on laatinut monikansallisia romanien integraatiostrategioita sekä EU:n sisällä että laajemmin. EU-tason mielenkiinto näyttää myös lisänneen sekä valtionhallinnon, kuntien että paikallisen tason painetta investoida romanasioihin. Lisäksi NRIS (National Roma Integration Strategy, kansalliset romanien integraatiostrategiat) on selvemmin painottanut esimerkiksi romaniväestön sisäistä moninaisuutta sekä naisten, nuorten ja vanhusten tilannetta.

Tarkasteltaessa kansallisen romanipoliittisen ohjelman (ROMPO2) vaikutusta voidaan sanoa, että lisäkehitystyötä ensisijaisesti tarvitsevat alueet ovat romanien koulutus ja työllisyys. Asumisessa ja terveydenhuollossa on toissijaisia haasteita, jotka myös liittyvät koulutukseen ja työllisyyteen, koska haasteiden yhteinen nimittäjä on romaniväestön köyhyys.

Voidaan myös sanoa, että romanityöntekijät ja yhdyshenkilöt ovat tärkeitä julkisen sektorin palveluiden käytön helpottamisessa ja niistä hyötymisessä. Romanien esineellistäminen ja heistä puhuminen erilaisten toimenpiteiden ja palveluiden kohteina on yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttyä, ja usein unohdetaan romanit aktiivisina toimijoina osallistamisprosesseissa. Tämän raportin kirjoittajat arvioivat, että romanien tilanteeseen kohdistuvien kansallisten romaniohjelmien ja integraatiotoimien toteuttamisen seurantaraporteissa tulisi painottaa enemmän romanien roolia. On myös tärkeää korostaa maakohtaisia asioita, jotka eivät välttämättä näy kansallisen kontekstin ulkopuolelta annetuissa ohjelmissa. Esimerkki tästä on romanivastaisuuden (antigypsyism) käsite Suomessa. Romaniohjelmien toteuttamisesta tehtyjen raporttien tulisi valaista yleistä ryhmien sisäistä ja ryhmien välistä dynamiikkaa esimerkiksi romaniyhteisöissä eikä ainoastaan tarkastella viranomaisten romanien kohdistamia toimia.

Suomessa romanit toimivat aktiivisesti romanasioissa. Myös suomalaiset institutionaaliset rakenteet tukevat osallistumista tietystä määrin antamalla romanijärjestöjen vaikuttamaan romaneja koskeviin asioihin. Kansallisen romanipoliittisen ohjelman mukaisesti kehitetyt projektit paransivat romanien tilannetta mm. lisäämällä tietoisuutta romanien terveyspalvelujen tilanteesta, tekemällä näkyväksi työmarkkinoiden rakenteellista syrjintää ja investoimalla koulutukseen projektien ohjauksessa resursseja romanien perusopetukseen.

Metodologisesti tämän raportin kehittäminen koostui katsauksesta aikaisempaan tutkimukseen ja indikaattoreihin, sekä kirjoittajien romanihankkeissa työskentelyssä kertyneestä ajantasaisesta tiedosta (osallistuva havainnointi). Yksi projekteista oli vuoden 2018 lopussa päättynyt konsortiohanke, jolla oli 16 projektikumppania ympäri maata ja 30 työntekijää, joista 21 oli romaneja. Tätä raporttia varten haastateltiin projektien työntekijöitä ja niihin osallistuneita henkilöitä. Lisäksi kahden pääkirjoittajan taustaorganisaatio Suomen Romaniyhdistys on vahvasti mukana tämän hetkessä romanipolitiikassa ja -toimissa, ja on siten tietoinen ruohonjuuritason tilanteesta. Yhteenvetona voidaan todeta, että vaikka Suomessa on haasteita erityisesti romanien koulutuksessa ja työllisyydessä, "Ei mitään meistä ilman meitä"⁴-periaate on hyvässä kehitysvaiheessa.

⁴ Ks. Tšetanes naal – ja Nevo tiija -hankkeiden loppujulkaisu, saatavilla <https://dialogi.diak.fi/julkaisut/uskalla-its-possible-romanien-sujuvat-koulutus-ja-tyollisyyspolut-tsetanes-naal-ja-nevo-tiija-hankkeiden-loppujulkaisu/>

TYÖLLISYYS

Työmarkkinoille pääsyn parantaminen ja työvoimapalveluiden tehokkuus

Romanien työllistymisessä päähuolenaihe on kahtalainen: syrjintä työmarkkinoilla⁵ ja riittämätön koulutus ja ammatillinen taitotaso.⁶ Romanit itse pitävät työhönotossa tapahtuvaa syrjintää kaikkein haastavimpana asiana. Romanit eivät yleensä ole mukana sellaisissa tukijärjestelmissä, joita on kohdistettu henkilöille, jotka kohtaavat erityisiä haasteita työllistymisessä. Myös työttömyyslukujen valossa vaikuttaa siltä, että romanit eivät hyödy julkisista työvoimapalveluista. Työttömyysturvan aktiivimalli on ollut käytössä tammikuusta 2018 asti, mutta toistaiseksi ei ole näyttöä positiivisista vaikutuksista. Työttömyysturvan aktiivimalli sisältää toimia, jotka rohkaisevat ihmisiä hakemaan työtä aktiivisesti ja käyttämään työvoimapalveluja kaikissa työttömyyden vaiheissa (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö).

Tällä hetkellä suurimman osa romanien työllistymisen edistämiseksi tehtävästä työstä tekevät joko romanijärjestöt tai erilaiset kansalliset ja EU-rahoitteiset työllisyysprojektit. Romanien työllistymisen edistämiseksi ja työmarkkinoiden ennakkoluulojen voittamiseksi on ollut erilaisia kampanjoita (esimerkiksi ohjekirja romanin palkkaamiseen⁷). Yllä mainitun konsortiohankkeen kahden suurimman osaprojektin, *Tšetanes Naal* ("Koulutustiellä") ja *Nevo Tiija* ("Uusi aika"), loppuraportit julkaistiin vuonna 2018 nimellä "Romanien sujuvista koulutus- ja työllisyyspoluista".⁸ Nämä Euroopan sosiaalirahaston rahoittamat, vuosina 2016-2018 toteutetut osallisuusprojektit kokeilivat romanien työllistymispalvelua mm. Vantaan kaupungilla. Konsortion 16 projektista nostamme tässä raportissa esiin Vantaan kaupungin tapauksen, koska heillä oli oma tapansa lähestyä romaneja ja he käyttivät eri työskentelymenetelmää kuin julkiset työvoimapalvelut. Romanityöntekijät menivät romanien luokse kertomaan palveluista ja auttamaan heitä pääsemään sisään työmarkkinoille. Tällä menetelmällä oli hyviä tuloksia koska työntekijät onnistuivat tavoittamaan paljon romaneja. Kuten aiemmin mainittiin, tässä oli ongelmana lyhytaikainen projektirahoitus ilman että menetelmä olisi juurrutettu institutionaalisiin rakenteisiin.

Vuodelta 2008 peräisin olevan työministeriön raportin mukaan romanien työttömyys johtuu monista syistä.⁹ Korkean työttömyysasteen taustalla ovat vähäinen koulutus, matalan taitotason työpaikkojen puute nyky-yhteiskunnassa sekä myös syvään juurtuneet ennakkoluulot ja negatiiviset asenteet romaneja kohtaan. Raportista ilmenee myös, että joissakin tapauksissa romanien asenteella voi olla negatiivinen vaikutus heidän työllistymismahdollisuuksiinsa. Raportti ei kuitenkaan selitä romanien negatiivisten asenteiden syitä. Kiinnostavaa kylläkin, raportista ei myöskään ilmene mitään sukupuolieroja. Koska viimeisin romanien työllisyyttä koskeva kyselytutkimus tehtiin yli kymmenen vuotta sitten, ROMPO2 piti seurantakyselyn tekoa tarpeellisenä. Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) on ilmoittanut Romaniasian neuvottelukunnalle, että se tulee tekemään uuden kyselyn lähitulevaisuudessa, todennäköisesti alkaen vuonna 2019.

⁵ Nevo *Tiija* and *Tšetanes Naal* projektit (2016-2018, Euroopan sosiaalirahasto) ovat hiljattain tehneet näitä haasteita näkyviksi keskittymällä työllisyyteen ja työmarkkinoille pääsyyn vaadittaviin taitoihin.

⁶ Ks. <https://www.romanit.fi/viranomaisille/tyollisyys/>. Sivustolta www.romanit.fi löytyy kokoelma erilaisia romaniväestöä koskettavia aihekokonaisuuksia, mukaan lukien koulutus, työllisyys ja asuminen.

⁷ Ks. https://www.avi.fi/documents/10191/3556475/Palkkaisinko_romanin_opas_.pdf/e8414a70-c5fd-43a8-9601-7c474c798872

⁸ Niina Mäenpää, Katri Perho & Mertsu Ärling (toim.) 2018. *Uskalla! It's possible Romanien sujuvat koulutus- ja työllisyyspolut. Tšetanes naal- ja Nevo tiija -hankkeiden loppujulkaisu*. Saatavilla: http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/153380/Diak_puheenvuoro_15_verkko.pdf?sequence=4&isAlloWed=y

⁹ Syrjä H. ja Valtakari M. *Romanien pitkä matka työn markkinoille*, TEM Työ ja yrittäjyys 22/2008, Työministeriö 2008.

Toiminta työsyrrintää ja työpaikoilla esiintyvää romanivastaisuutta vastaan

Yhdenvertaisuusvaltuutetun mukaan vain 4 % heille tulevista valituksista koskevat syrjintää työmarkkinoilla (pääasiallinen osa-alue, jolla romanit kokevat syrjintää on asuminen – ks. seuraava luku). Tämä luku ei kuitenkaan kerro koko totuutta. Kohdatakseensa syrjintää töissä täytyy ensin olla työpaikka, ja koska työttömyysluvut ovat korkeat, työsyrrintään johtavat tilanteet eivät ole niin yleisiä.

Edellisessä osiossa mainittu Euroopan sosiaalirahaston rahoittama konsortion osaprojekti *Nevo Tiija* tarkasteli myös romanien syrjintää työnsaannissa/työmarkkinoiden saavuttamisessa. Hankekonsortioon kuului kaiken kaikkiaan 16 projektikumppania eri puolilta maata ja sillä oli 30 työntekijää, joista 21 oli romaneja. Hankkeen alustavat löydökset painottavat sekä rakenteellisen syrjinnän vaikutuksia että romanien omaa vastuuta: romanien täytyy keskuudessaan tarkastella asenteitaan ja heidän tulisi lisätä ponnistelujaan tarvittavan koulutuksen hankkimiseksi valmistautuakseen työmarkkinoille.¹⁰ On harvinaista, että Suomi saa näin suuressa määrin resursseja – konsortion kokonaisbudjetti oli noin 3 miljoonaa euroa – romanien osallisuusprojektiin. Romanijärjestöt ovat pieniä, eikä niillä usein ole tietoa eikä kykyä hakea suuren mittakaavan rahoitusta. Konsortiohanke suunniteltiin romanipoliittisen ohjelman suuntaviivojen mukaan, ja romaniaktivisteilla oli siinä vahva osuus, mutta sitä koordinoi pääväestön instituutio.

Vuosina 2016-2018 toteutettu projekti sisälsi videokampanjan, joka puhutteli sekä romaneja että potentiaalisia työnantajia. Kampanjan monissa videoleikkeissä romanit kertoivat polustaan työllisyyteen, mitä se oli heiltä vaatinut ja minkälaisia haasteita he kohtasivat työnhakuprosessissa.¹¹ Kampanjan lyhyen ja pitkän aikavälin vaikutuksia ei ole mitattu, mutta sitä voidaan silti pitää lupaavana käytäntönä, koska se on kiinnittänyt julkista huomiota romanien kohtaamaan rakenteelliseen syrjintään.

Lisäksi syksyn 2018 aikana konsortio käynnisti romanivastaisuuden vastaisen kampanjan. Neljä arvostettua julkisuuden henkilöä lähetti työhakemuksia omilla ansioluetteloillaan, mutta käyttäen tyypillisiä romaninimiä. He lähettivät yhteensä 54 hakemusta, joista yksikään ei johtanut haastatteluun. Kampanja¹² oli tärkeä, koska se sai paljon maanlaajuista mediahuomiota ja teki näkyväksi asioita, jotka jo käytännössä tiedettiin (esim. jos nimi on tyypillinen romaninimi, se vaikeuttaa työhaastatteluun pääsyä). Tällaiset kampanjat tehdään yleensä julkisen sektorin ja kansallisten työvoimapalvelujen ulkopuolella ja usein ne ovat romaniaktivistien käsissä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että romanien työmarkkinoille pyrkimisessä kohtaamat ongelmat ovat runsaslukuisia ja päällekkäisiä – matala taito- ja koulutustaso, ennakkoluulot ja rakenteellinen syrjintä, jotka ilmenevät niin yksityisellä kuin julkisellakin sektorilla. Suurimman osan romanien työllistymisen eteen tehtävästä työstä tekevät järjestöt ja projektit, kun taas työvoimaviranomaiset eivät tee paljoakaan siinä mielessä, että romanit eivät ota osaa heikossa työmarkkina-asetuksessa oleville suunnattuihin ohjelmiin. Kuitenkin hyvinvointiselvitys (Roosa) ja ESF-rahoitteinen konsortiohanke ovat tuoneet yleiseen tietoisuuteen niitä yhteiskunnallisia voimia ja syrjiviä rakenteita, jotka vaikuttavat romanien työllisyyteen ja vaikeuttavat sitä. Romaniasian neuvottelukunta tukee suunnitelmaa tutkia lisää romanien työttömyyttä, jotta asiasta saataisiin enemmän tietoa. Yllä mainittu Työ- ja elinkeinoministeriön selvitys, joka alkaa 2019, tulee myös keskittymään syrjinnän ongelmaan.

¹⁰ Kirjoittajan huomautus: projekti tuntui painottavan romanien omaa vastuuta suomalaisen yhteiskuntaan sopeutumisessa, kun taas ennakkoluuloihin ja negatiivisiin asenteisiin kiinnitettiin kahden projektivuoden aikana vähemmän huomiota, jos nyt ei suorastaan vähätelty.

¹¹ Esimerkkivideo saatavilla: https://youtu.be/Gek34E_PW7A

¹² #TYÖNIMI, saatavilla: <https://dialogi.diak.fi/2018/10/31/tyonimi/>

Romanien työllistyminen sukupuolten välisen tasa-arvon näkökulmasta

Työttömyys on yksi suurimmista romanien Suomessa kohtaamista haasteista. Tämä koskee sekä miehiä että naisia. Kun kyselyssä romaneilta kysyttiin, oliko tilanne työmarkkinoilla heidän mielestään parantunut vai huonontunut, vastaukset eivät merkittävästi eronneet sukupuolen mukaan (Rajala & Blomerus 2015, 85).

Romanien työelämään osallistumisesta ei ole systemaattista ja kattavaa dataa, koska tiedon kerääminen etnisyyden perusteella on kielletty.¹³ Samaan asiaan törmätään, kun tarkastellaan sukupuolinäkökulmaa, koska ei ole tutkimusdataa, joka antaisi viitteitä siitä, syrjitäänkö romaninaisia työmarkkinoilla miehiä enemmän. On kuitenkin ollut laajalti julkista keskustelua romaninaisten vaatteista (perinteinen iso samettihame¹⁴), joiden sanotaan estävän työllistymistä joillakin aloilla. Näissä keskusteluissa ongelma liittyy enimmäkseen siihen, voivatko romaninaiset käyttää perinteistä asua työpaikalla vai ei. Sekä romanien omissa että julkisissa keskusteluissa on painotettu, että työpaikoissa, joissa hygienia- tai muut syyt edellyttävät vaatteiden vaihtoa, romaninaiset vaihtavat asunsa. Jos asun vaihtoon ei ole selvää syytä, romaninaisilla tulisi olla oikeus käyttää perinteisiä vaatteitaan työpaikalla (esim. toimistossa). Tavallaan kyse on kulttuuriin tai uskontoon liittyvien symbolisten merkkien hyväksymisestä, mikä on samanlainen kysymys kuin *hijabin* käyttö.

Ensimmäisessä romanipoliittisessa ohjelmassa (ROMPO) vuosille 2010-2017 sukupuolikysymystä ei oltu selvästi kirjattu työllisyysosioon, mutta ROMPO2:ssa vuosille 2018-2022 sukupuolikysymyksiä painotetaan, erityisesti nuorten NEET-ryhmään (Not in Education, Employment, or Training, eli Ei koulutuksessa, työelämässä eikä harjoittelussa) kuuluvien henkilöiden kohdalla. Kuten pääväestössäkkin, myös nuorissa romaneissa tähän ryhmään kuuluu enimmäkseen nuoria miehiä. Yleisesti ottaen sanotaan, että varhaisen perheen perustamisen ongelma koulutuspolkujen katkeaminen. Tämä nostaa esille erilaisten koulutuspolkujen ja niiden uudelleen muotoilun tarpeen, siten että ammattitaitoja on mahdollista hankkia myös myöhemmässä elämänvaiheessa. Näyttää siltä, että 30 ikävuoden jälkeen halu kouluttautua kasvaa uudelleen.

¹³ ROMPO 2009. *Suomen romanipoliittinen ohjelma. Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO). Työryhmän esitys.* Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48. Sosiaali- ja terveysministeriö. S. 93.

¹⁴ Romaninaisen asusta, ks. esim.: <https://yle.fi/uutiset/3-9554347> .

ASUMINEN JA VÄLTTÄMÄTTÖMÄT JULKISET PALVELUT

Lukuun ottamatta muutamia yrityksiä 1650-1660 asuttaa romaneja väkikapolla Suomen itäosiin, ja samantapaisia yrityksiä joissakin kunnissa 1700- ja 1900-lukujen välillä, valtaosan Suomen romaneista oli pakko viettää kiertolaiselämää 1970-luvulle saakka. 1960- ja 1970-lukujen aikana monet romanit muuttivat Ruotsiin etsimään parempia töitä, kuten 700 000-800 000 suomalaista teki. Ruotsissa asuu tätä nykyä arviolta 3000-5000 Suomen romanina.¹⁵

Suomen romanipolitiikassa alkoi näkyä rakenteellisia muutoksia 1960-luvun lopulla, jolloin Suomen Romaniyhdistys alkoi kehottaa romaneja samoin kuin viranomaisia kiinnittämään enemmän huomiota romanien elinolosuhteisiin ja vaatimaan tuloksia Romaniasiain neuvottelukunnalta. Yksi avainasioista oli asumisolojen parantaminen. Monien yksittäisten romanien, romanijärjestöjen ja viranomaisten yhteiset ponnistelut ovat johtaneet romanien yleisen tilanteen paranemiseen. Tie oli pitkä, mutta neuvottelukunta on vähitellen muuttanut toimintatapansa täysin ja on nykyään demokratian ja tasa-arvon tehokas työkalu valtiollisella tasolla. Sen kehitystä ja historiaa kuvataan neuvottelukunnan 60-vuotishistoriikissa¹⁶ sekä Suomen romanien historiassa.¹⁷ Romaniliikkeestä ja -aktivismista Suomessa on myös yksi artikkeli romanien digitaalisessa arkistossa¹⁸.

Pysyvien asuntojen tarjoaminen oli yksi keskeisistä interventioista, joilla oli merkittävä vaikutus romaniväestöön. Uusi asutuslaki 1976 velvoitti kunnat löytämään kunnollisia asuntoja romaneille. Asutuslaki, valtion kunnille myöntämä rahoitus ja saavutettavat, matalakorkoiset lainat romaneille jatkuivat vuoteen 1981.¹⁹ Asutusprosessi kesti vielä joitakin vuosia, ja romanijärjestöt pitivät vuotta 1984 merkkipaaluna, jolloin romanit saattoivat jättää irtolaisuuden taakseen.

Suomessa ei ole kerrostaloja, erillisiä asuinalueita tai lähiöitä, jotka olisi tarkoitettu vain romaneille tai muille etnisille ryhmille. Suomalaisessa asuntopolitiikassa ei koskaan ole suuressa mittakaavassa rakennettu taloja pelkästään yhdelle etniselle ryhmälle. Köyhimpien alueiden ghettoistumisen välttämiseksi uusien alueiden rakentaminen perustuu erilaisten asumismuotojen moninaisuudelle (opiskelija-asuntoja, asumisoikeus-, omistus- ja osaomistusasuntoja, jne.).

Ajanjaksolla 1978-1981 ilman asuntoa olleet romanit, joka asuivat teltoissa, autiotaloissa, hylätyissä junavaunuissa jne. asutettiin kunnostettuihin taloihin tai kuntien vuokra-asuntoihin, joista valtaosa oli lähellä välttämättömiä julkisia palveluja (koulut, päivähoito, pankit, kaupat, terveyskeskukset jne.) Perheiden, jotka asuivat yli 5 km (nykyään 3 km) matkan päässä lähimmästä koulusta, lapset saivat ilmaiset bussiliput. Joissakin pienemmissä kunnissa romaneille tarjottiin myös pieniä omakotitaloja. Joissakin tapauksissa talot sijaitsivat hieman kauempana keskustasta tai ne eivät olleet täydellisessä kunnossa, mutta kaiken kaikkiaan romanien asuntotilanne parani. Pysyvä asuminen antoi romaneille mahdollisuuden käyttää julkisia terveyspalveluja, saada eläkettä ja muita sosiaalietuuksia, ja helpotti romanilasten pääsyä perusopetuksen piiriin.

1980-luvulla monet aktivistit ovat toimineet yhdyshenkilöinä auttaakseen paikkakuntaa vaihtavien romanien asumisasioissa ja työskennelläkseen viranomaisten kanssa kunnissa. Siihen asti viranomaiset olivat yleensä konsultoineet alueiden vanhimpia asukkaita asutettaessa uusia romaneja alueelle. Ryhdys ry, Romaniyhdyshenkilöyhdistys (1999-2008) oli romaniyhdyshenkilöiden voittoa tavoittelematon järjestö, johon kuului yhdyshenkilöitä monista kunnista. Ryhdys järjesti koulutusta, antoi yhdyshenkilöille

¹⁵ Pulma P. toim. (2012) Suomen romanien historia, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

¹⁶ Saatavilla: <https://romani.fi/ronk-60v>

¹⁷ Pulma P. toim. (2012) *Suomen romanien historia*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

¹⁸ Stenroos, 2019, saatavilla: <https://www.romarchive.eu/en/roma-civil-rights-movement/roma-civil-rights-movement-counter-weight-religiou/>

¹⁹ *Idem*.

toistuksia ja auttoi heitä neuvottelemaan asuntoviranomaisten kanssa. Joillakin yhdyshenkilöillä oli puolivirallinen asema isommissa kaupungeissa (eli he saivat käyttää konsultointityöhön jne. toimistotilaa muutaman tunnin viikossa). Yhdyshenkilöiden sijaan asuntoasioita hoitavat nykyään muiden yhteisöissä esiin nousevien asioiden ohella monet paikalliset romanityöryhmät.

Turvallisten ja edullisten asuntojen saatavuus

Nykyään asuntojen jakaminen perustuu sosioekonomiseen tilanteeseen tai hakijoiden hätätilanteeseen tai haavoittuvaan asemaan. Asuntojen jako seuraa myös ihmisoikeuslainsäädäntöä, jonka mukaan liikkumisen vapaus kuuluu kaikille. Asuntojen tason takaavat lait, joiden noudattamista Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA²⁰ valvoo.

Vuokraa myös säädellään, ja Kansaneläkelaitoksella (KELA) ²¹ on asumistukijärjestelmä pienituloisille kotitalouksille. Asumistuki on kaikkien sitä tarvitsevien saatavilla, myös romanien, ja se perustuu tuloihin ja vähimmäisasumisneliöihin (m²) henkeä kohti. Tukea on saatavilla sekä vuokra- että omistusasumiseen niin julkisella kuin yksityiselläkin sektorilla. Koska useimmat romanit ovat sosioekonomisesti matalassa asemassa, romanien enemmistö on oikeutettu asumistukeen ja saa sitä.

ROMPO (2010-2017) ehdotti romanien asumista koskevaa selvitystä yhtenä askeleena romanien asuntotilanteen parantamiseksi. Ympäristöministeriö toteutti selvityksen ensimmäisen kyselyn 2012. Romanit ja romanijärjestöt olivat mukana prosessissa. Ympäristöministeriön vuonna 2018 julkaiseman ”Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys” tarkasteli asumista asuntojen saatavuuden tasa-arvon näkökulmasta. Seurantaraportissa käytetty aineisto koostui Yhdenvertaisuusvaltuutetulle (aikaisemmin Vähemmistövaltuutettu), ARA:lle ja eduskunnan oikeusasiamiehelle tehdyistä yhteydenotoista ja kanteluista, romaneille suunnatuista kyselyistä sekä asiantuntijahaastattelusta. ²² Seurantaraportin mukaan romanien asuinolot Suomessa ovat pääosin hyvät. Etnisyyteen perustuvaa asuinalueiden erottelua ei ole, ja romanit elävät muun väestön joukossa ympäri maata. Suurin osa asumiseen liittyvistä ongelmista johtuu romanien sosioekonomisesta asemasta. Raportin mukaan asuntojen yhdenvertaisessa saatavuudessa ollut kuilu romanien, etnisten suomalaisten ja muiden ryhmien välillä on kuitenkin pienentynyt ja romaneilla on nyt enemmän mahdollisuuksia potentiaalisina asunnonhakijoina.

Raportin johtopäätöksenä on, että on edelleen tarvetta vahvistaa keskinäistä ymmärrystä ja käydä keskusteluja asuntoviranomaisten ja romanien välillä erityisesti paikallistasolla. Julkisen sektorin säästöohjelman takia sosiaalikuluja on minimoitu ja leikattu, millä on merkittävä negatiivinen vaikutus romaneihin, joiden työttömyysaste on korkea. Tämä muodostaa huomattavan riskin, joka heikentää romanien yhdenvertaisia mahdollisuuksia asuntoasioissa. On siten suositeltavaa, että viranomaiset jatkavat asuntoasioissa tapahtuvan syrjinnän tarkkailua ja tarttuvat mahdollisesti esiin nouseviin haasteisiin.

Tällä hetkellä romanien (kuten muidenkin marginalisoitujen ryhmien) yleinen sosioekonominen tilanne on heikentymässä monien uudistusten sekä 2017 alkaneen julkisen sektorin säästöohjelmaan. Uudistukset ovat koskeneet niin sosiaaliturvaa ja terveydenhuoltoa kuin alueellista hallintoakin. Asumistuen leikkaukset ovat johtaneet tarpeeseen korvata isot asunnot pienemmillä ja edullisemmilla. Tämän raportin kirjoittajien kokemuksen mukaan voidaan olettaa (tietosuojalain takia romanikotitalouksia koskevaa dataa ei ole) että romaniperheissä on enemmän perheenjäseniä kuin pääväestön kodeissa (vuonna 2017 keskimääräisessä suomalaisperheessä oli 2,8 jäsentä). Tämä yhdistettynä korkeisiin työttömyyslukuihin asettaa romanit epäedulliseen tilanteeseen, koska suuria asuntoja on vähemmän saatavilla tai nämä asunnot sijaitsevat vanhoilla asuinalueilla, ja siten niissä asuu paljon matalan tulotason väestöä.

²⁰ ARA:n verkkosivut: www.ara.fi

²¹ KELA:n verkkosivut: www.kela.fi

²² Törmä S ja Huotari K. Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys. YMrä 6/2018.

Lisäksi monien romanien noudattaman muuttolupakäytännön takia romaneilla saattaa olla vähemmän valinnanvaraa asunnon sijainnissa, mikä vaikuttaa sopivan asuinpaikan löytämiseen. Kuten seurantaraportissa todetaan, romaneilla kulttuurisista käytänteistä ja normeista johtuen on enemmän asuntoja koskevia vaatimuksia kuin millään muilla hakijoilla. Nämä piirteet asuntoprosessissa ovat usein niitä tekijöitä, jotka johtavat romanien niin sanottuun "ghettoistumiseen" joillakin alueilla. Käytännössä "ghettoistuminen" tarkoittaa kuitenkin vain, että esimerkiksi sadan kunnallisen vuokra-asunnon naapurustossa on muutama (yhdestä kolmeen) romaniperhe, tai yksi perhe jokaisessa kymmenen asunnon talossa; kaikki riippuu rakennuskompleksien koosta ja perusrakenteesta. Kunnallisessa asumisessa ongelma on, että rajoitettu määrä saatavilla olevia asuntoja on sovittava yhteen tiettyjen kulttuuristen tarpeiden kanssa.

Kulttuurisia syitä lukuun ottamatta niillä, joilla on varaa hankkia oma asunto tai talo ei ole muita rajoituksia ostaa haluamansa asunto tai talo.

Asumisen tasapuolinen saatavuus ja erityisen haavoittuvat ryhmät romaniyhteisössä

Mitä tulee tasa-arvokysymykseen kunnallisessa asumisessa, romanijärjestöt vahvistavat, että monissa paikoissa romanien vaatimukset otetaan huomioon tarjottaessa heille asuntoa. On silti joitakin alueita, jotka ovat enemmän tai vähemmän "haastavia" ja joiden kanssa romanijärjestöt, Yhdenvertaisuusvaltuutettu ja ARA säännöllisesti neuvottelevat. Aikaisemmin Vähemmistövaltuutettu, Ihmisoikeusliitto ja eduskunnan oikeusasiamies auttoivat romanien asuntoasioissa tarjoamalla paikallisviranomaisille asiantuntijamielipiteitä, oikeusapua ja tukea valituksen tekoon. Vuodesta 2010 lähtien ROMPO:lla on ollut positiivinen vaikutus asuntoneuvotteluprosesseissa yllä mainittujen viranomaisten ja romanijärjestöjen välillä, luoden olosuhteet, joissa potentiaaliset konfliktitilanteet saadaan useimmiten ratkaistua neuvotellen. ROMPO2 on samaan tapaan keskittynyt valvomaan tasa-arvon toteutumista niin asumisessa kuin muissakin asioissa.

Asumisoloja koskevan seurantaraportin mukaan 55 prosenttia 74 haastatellusta romanista sanoi, että heitä oli syrjitty yksityisillä asuntomarkkinoilla. Useimmissa tapauksissa romanit eivät tee valituksia yksityisellä sektorilla tapahtuvasta syrjinnästä yhtä usein kuin syrjinnästä kunnallisessa asuntotoiminnassa, koska heidän mielestään valittaminen ei muuta mitään. Yksityisen sektorin vuokra-asunnoissa asuu jonkin verran romaneja. Vaikka on vaikeampi puuttua yksityisellä sektorilla esiintyvään syrjintään, muutamat oikeudenkäyntitapaukset ovat johtaneet näkyvän syrjinnän vähenemiseen. On vaikea todentaa syrjinnän olevan virallinen syy sille, että "asunto on juuri vuokrattu", kun romanit hakevat vuokra-asuntoa.

Tapaamisessaan romaniyhteisön edustajien kanssa (2. 10. 2018) Yhdenvertaisuusvaltuutettu totesi, että romanien raportoimista 87 syrjintätapauksesta 43 prosenttia liittyi asumiseen. Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosiraportti²³ ei mainitse, monenko tapauksista lopulta katsottiin olevan syrjintätapauksia. Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosiraportti osoittaa kuitenkin, että romanit olivat etnisyyden perusteella kaikkein syrjityin ryhmä. Vuonna 2017 raportoitujen tapausten kokonaismäärä oli 1107, joista 237 koski syrjintää etnisyyden perusteella. Näistä 87 tapausta koski romaneja. Valtuutettu suunnittelee käsittelevänsä romanien syrjintää näkyvämmiin seuraavan vuoden raportissa.

Romanijärjestöt auttavat romaneja asunto-ongelmissa toimimalla yhdyshenkilöinä, mikä useimmissa tapauksissa riittää. Jos epäillään syrjintää, järjestö voi lähestyä viranomaisia asiakkaiden kanssa, mutta yhä useampi romani ottaa itse suoraan yhteyttä viranomaisiin. Vuonna 2017 tehtiin paljon vuokra-asuntojen saatavuuteen liittyviä valituksia (ei pelkästään romaneita koskien) – yhdeksän järjestöjen ARA:lle raportoimaa tapausta, 241 tapausta Yhdenvertaisuusvaltuutetulle, ja seitsemän eduskunnan oikeusasiamiehelle. On

²³ Saatavilla:

[https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10850/52878_romaniselvitys_verkkoon+\(1\).pdf/584516fc-d3a7-4f88-8ecc-c8b2271ebf41](https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10850/52878_romaniselvitys_verkkoon+(1).pdf/584516fc-d3a7-4f88-8ecc-c8b2271ebf41)

arvioitu, että jokaisella suurella kentällä toimivalla romanijärjestöllä sekä alueellisilla neuvottelukunnilla on keskimäärin 1-6 tapausta joka vuosi.

Sukupuolinäkökohtia

Asuntoviranomaiset ottavat sukupuolinäkökohdat huomioon yhtenä haavoittuvuuden syynä, mikä vaikuttaa asukkaiden valintaprosessiin. Tämä tarkoittaa, että ilman asuntoa olevat yksinhuoltajaäidit, vammaiset tai raskaana olevat naiset ovat jonon kärjessä asuntoa hakiessaan. On myös perheväkivallan ja hyväksikäytön uhreille tarkoitettuja turvakoteja, jossa sosiaalityöntekijät ja lastensuojelun ammattilaiset auttavat naisia löytämään uuden asunnon. Turvakodeissa ei kuitenkaan ole tarpeeksi paikkoja. Suomi ei ole noudattanut CEDAW:in (Committee on the Elimination of Discrimination against Women) suosituksia, joiden mukaan turvakotien lukumäärä ja palvelut eivät riitä vastaamaan väkivallan uhrien tarpeisiin.²⁴

Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvityksen mukaan, 74 prosenttia haastatelluista oli naisia, ja asiakirjojen ja viranomaistietojen perusteella Suomessa romaninaiset ovat aktiivisempia ottamaan yhteyttä viranomaisiin kuin romanimiehet. Seurantaselvityksessä naiset ovat useimmiten niitä, jotka huolehtivat asuntohakemusprosessista (naiset ovat niitä, jotka kommunikoivat perheensä edustajina viranomaisten kanssa – luultavasti siksi, että heidän koulutustasonsa on korkeampi kuin miehillä), mikä saattaa olla yksi syy siihen, että he raportoivat useammin syrjinnästä asuntoasioissa.²⁵

Nuoret

Yksi haavoittuvista ryhmistä romanien keskuudessa ovat nuoret. Ympäristöministeriön teettämän asumisen seurantaselvityksen mukaan puolet 74 haastatellusta sanoi tietävänsä ainakin yhden oman asuntoa tarvitsevan nuoren henkilön 18-25 ikävuoden välillä. Tämä koskee erityisesti romanimiehiä, koska kulttuurisesti odotetaan naisten pysyvän vanhempiensa kotona avioliittoon asti; siksi nuorten miesten on löydettävä asunto, mikäli haluavat perustaa perheen. On myös kulttuurisia normeja, joiden mukaan romaninuori ei voi asua vanhempiensa kotona tietyn iän saavutettuaan, jolloin heidän tulisi muuttaa omilleen (tämä koskee sekä miehiä että naisia). Tämän seurauksena monet heistä asuvat pitkiä aikoja ystävien tai muiden sukulaisten luona, ennen kuin hankkivat oman asunnon.

Kirjoittajan havaintojen mukaan romaninuoret eivät halua asua opiskelija-asunnoissa tai kimppekämpissä, mikä voisi ratkaista monia asumisen ongelmia. Tätä on silti pidettävä piilevänä ongelmana, jota tulisi tutkia lisää. Syytä siihen, miksi nämä asumismuodot eivät ole romaneille mahdollisia tulisi käsitellä yksityiskohtaisemmin.

EU:n sisällä liikkuvat, muuttavat ja paperittomat romanit

Paperittomien siirtolaisten tai siirtotyöläisten ja EU:n sisällä liikkuvien asunnottomien henkilöiden tai romanikerjäläisten aiheuttamiin ongelmiin ei ole pysyvää ja kestäväää ratkaisua, eikä halukkuutta ongelmien ratkaisemiseen ole. Siirtolaiset tai EU:n sisällä liikkuvat romanit eivät ole oikeutettuja kunnalliseen asumiseen, ellei heillä ole pysyvää oleskelulupaa. Joissakin kunnissa on asunnottomien asuntoloita, ja ne ovat tietystä määrin siirtotyöläisten ja EU:n sisällä liikkuvien romanien saatavilla. Vaikka tilanne vaihtelee, talvisin on myös saatavissa hätämajoitusta. Joissakin tapauksissa, joissa on laittomia leirejä, sosiaalityöntekijät ja järjestötyöntekijät tarkkailevat tilannetta ja tekevät voitavansa leirien asukkaiden hyväksi.

Suomessa on käynnissä jatkuva väittely siitä, miten siirtotyöläisten ja EU:n sisällä liikkuvien romanien tilanne tulisi ratkaista ja kenen vastuulle se kuuluu. Se on osa Euroopan maiden nöyryyttävää politiikkaa, jossa unohdetaan, että myös romaneilla on oikeuksia, eikä Suomi ole muita parempi tässä asiassa. Jonkin verran

²⁴ United Nations Report on Women's Discrimination, art. 18/f and 19/f, saatavilla: https://um.fi/documents/35732/48132/komitean_loppup%C3%A4%C3%A4telm%C3%A4t_suomen_7__m%C3%A4%C3%A4r%C3%A4aikaisraportista__28_2_2014

²⁵ Törmä, S., & Huotari, K. (2018). *Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys*. YMrä 6/2018.

perusterveydenhuolto on saatavilla, mutta liikkuvien romanien on maksettava siitä. Häätötilanteessa apu on pakollista, mutta siitäkin on maksettava. Kansainvälinen Lääkärit ilman rajoja -järjestö auttaa romaneja myös. Helsingissä on päiväkeskus Hirundo, jossa ulkomaalaiset romanit voivat levätä, tavata vapaaehtoistyöntekijöitä, käyttää tietokonetta, tavata sosiaalityöntekijöitä, käydä suihkussa ja pestä pyykkiä. Helsingin diakonissalaitos ja Hermannin seurakuntakeskus tarjoavat majoitusta paperittomille.²⁶ Hiljattain julkaistiin etnografinen tutkimus romanien liikkumisesta, jossa pääpaino on lapsilla, ja tässä tutkimuksessa esitellään yllämainittuja vaikeuksia yksityiskohtaisemmin (ks. Assmuth et al, 2018).

²⁶ Ks. <https://www.hdl.fi/en/support-and-action/immigrants/>

TERVEYDENHUOLTOTOIMIEN VAIKUTUS ROMANEIHIN

Julkisten terveydenhuoltopalveluiden tasapuolisen saatavuuden varmistaminen

Suomalaiset romanit saivat täydet oikeudet Suomen terveys- ja hyvinvointipalvelujärjestelmään sekä Kansaneläkelaitoksen palveluihin vuonna 1976, jolloin pysyvät asunnot takaava romanien asutuslaki hyväksyttiin. Suomessa kaikki Suomen kansalaiset sekä pysyvän oleskelu- tai työluvan haltijat ovat oikeutettuja KELAn palveluihin. KELA huolehtii eri elämänvaiheiden perusturvasta ja sen palveluita täydentävät sosiaaliturva- ja terveyspalvelut sekä tuet. Mitä terveyspalveluihin tulee, romanit ovat oikeutettuja saamaan samat kunnalliset palvelut kuin kaikki muutkin kansalaiset, tai he voivat ostaa vastaavia palveluita yksityiseltä terveydenhuoltosektorilta.

Julkiset palvelut eivät ole paperittomien siirtolaisten tai EU:n sisällä liikkuvien eri etnisistä taustoista tulevien ihmisten saatavilla. He ovat oikeutettuja terveydenhoitoon hätätilanteessa, mutta heidän täytyy maksaa siitä. Sama pätee kaikkiin muihin ei-kiireellisiin terveydenhuoltotarpeisiin. Sosiaali- ja terveysministeriö pyysi THL:a tekemään selvityksen Suomessa oleskeleville paperittomille henkilöille saatavilla olevista terveyspalveluista.²⁷ Tämä selvitys julkaistiin 2014, ja siinä todettiin selvästi, että terveyspalvelut eivät ole riittäviä. Vuonna 2018 Turun yliopisto julkaisi tutkimuksen paperittomille siirtolaisille saatavilla olevista palveluista.²⁸ He ovat oikeutettuja kiireettömään terveydenhoitoon ja sosiaalipalveluihin, mutta käytännöt vaihtelevat paljon kuntien välillä. Vuodelta 2008 peräisin olevan eteläsuomalaisia romanivanhuksia koskevan kyselytutkimuksen mukaan useimmat romanivanhuksista olivat tyytyväisiä terveyskeskusten ja sairaaloiden saavutettavuuteen ja niissä tarjottaviin peruspalveluihin.²⁹ Kulttuurisista syistä ja lukutaidottomuuden takia monet vanhemmat romanit ovat haluttomia hakemaan tai pelkäävät hakea apua sairauden varhaisissa vaiheissa.

Vuonna 2005 tehtiin kysely yhdyshenkilöiden käytöstä terveyspalveluissa ja huomattiin, että Suomessa ei ollut tarvetta erityisille romaniyhdyshenkilöille terveyspalveluissa. Toisaalta Suomen Romaniyhdistyksen Bahtalo phuuriba –projekteissaan (2005 – jatkuva) keräämä data osoittaa, että osa vanhuksista on joko lukutaidottomia tai heillä ei ole riittävästi tietoa ehkäisevästä terveydenhuollosta tai heillä olevista sairauksista. Projektin tilastojen mukaan Helsingissä 10-12 henkilöä 150 potilaasta vuosittain tarvitsee apua lääkäreiden ja muun terveydenhuoltohenkilökunnan kanssa. Toinen Bahtalo phuuriban tunnistama kokemus on, että joissakin tapauksissa lääkärit eivät ole riittävän huolellisia romanivanhusten kanssa. Jotkut lääkärit eivät ymmärrä potilaitaan, koska he eivät osaa selittää oireitaan matalan koulutustaustan ja erilaisen suomen kielen käytön takia. Tämän vuoksi heitä ei oteta tosissaan.³⁰

Tämä vain monimutkaistaa aiemmin raportoituja ongelmia terveyspalveluiden saatavuudessa: se osuus ihmisistä, joilla on tyydyttämättömiä terveystarpeita on Suomessa melko suuri eurooppalaisin standardein mitattuna. Pääsyy on pitkät odotusajat. Pienituloiset (5,2 %), vanhuksset (7,3 %) ja nuoret (4,1%) kärsivät tyydyttämättömistä terveystarpeista enemmän kuin työkäiset (3,1 %).

²⁷ [THL_RAP2014_011web.pdf \(583.2Kt\)](#)

²⁸ http://urmi.fi/wp-content/uploads/2018/02/URMI_kaupunkianalyysi_3.pdf

²⁹ Viljanen A. & Majaniemi P. Romanivanhusten palvelutarvekartoitus, Suomen Romaniyhdistys, 2008.

³⁰ Haastattelu Bahtalo phuuriba –projektin työntekijän kanssa 1.11.2018.

Romanien hyvinvointitutkimus Roosa 2016-2018

Vuosina 2016-2018 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) suoritti väestötutkimuksen romanien parissa. Romanien hyvinvointitutkimus Roosa julkaistiin vuoden 2019 alussa.³¹ Tutkimuksen tavoitteena oli kerätä vertailukelpoista tietoa romanien yhdenvertaisen kohtelun parantamiseksi kehittämällä sosiaali- ja terveystalvvelujärjestelmän kaikille suunnattuja palveluja kulttuurisensitiivisiksi. Tutkimus oli osa Euroopan sosiaalirahaston rahoittamaa Nevo Tiija –projektia.

Roosa-tutkimus toteutettiin, koska romaneille tarjolla olevista palveluista ja niiden laadusta ei ollut tarpeeksi tietoa. Edellinen perusteellinen selvitys romaneista tehtiin 1970-luvun väestönlaskennan aikana, ennen etnisen rekisteröinnin kieltävää lakia, ja se paljasti romanien sosioekonomisen aseman ja elinolosuhteiden olevan merkittävästi heikommät kuin muulla väestöllä.

Toisaalta Roosa on herättänyt joissakin romaneissa pelkoa etnisestä rekisteröinnistä tai tutkimustulosten käyttämisestä heitä vastaan. THL on ottanut nämä pelot vakavasti ja niistä on keskusteltu koko prosessin ajan. Samankaltaiset tutkimukset maahanmuuttajista eivät ole juurikaan herättäneet keskustelua,³² ja samankaltainen tutkimus toteutettiin myös saamelaisväestöstä.³³

Roosa-tutkimuksessa kerättiin aineistoa ympäri Suomen (N=365) romaniyhteisön tapaamisissa, kotikäynneillä ja henkilökohtaisissa tapaamisissa. Osallistuminen oli vapaaehtoista ja perustui ihmisten omaan identifioitumiseen suomalaisiksi romaniksi, ilman henkilörekisteristä etukäteen valittua kiintiötä. Valtaosa osallistujista osallistui terveystarkastukseen (75 prosenttia, eli 277 henkilöä 365:stä). Kysymyslomakkeita oli kahdenlaisia: laaja versio (Q1=247) ja suppea versio (Q2=113).

Koska romanit valittiin yksitellen osallistumishalukkuuden mukaan ja koska osallistujia oli niin vähän, tulokset eivät ole verrattavissa pääväestöön eivätkä ne koske koko romaniväestöä. Sen sijaan ne kertovat suuntaa antavasti romanien terveydestä ja hyvinvoinnista ja niitä voidaan käyttää edistämään toimenpiteitä, joilla romanien terveyttä ja hyvinvointia voidaan parantaa.

Ensimmäisessä romanipoliittisessa ohjelmassa ROMPO:ssa (2010-2017)³⁴ todettiin että sosiaali- ja terveystalvveluja tulee kehittää ja kohdentaa tehokkaammin romaneille, mutta tarvitaan tietoa, jotta tiedetään mitä palveluja, missä ja miten. ROMPO2³⁵ jatkaa kaikille suunnattujen sosiaali- ja terveystalvveluiden kohdentamista romaneille paremmalla koordinaatiolla ja kulttuurisensitiivisellä lähestymistavalla. Valtavirtaistettujen romaneille kohdennettujen toimien ja toimenpiteiden, jotka saatettiin alulle ROMPO2:ssa odotetaan luovan lisämahdollisuuksia merkittäville parannuksille romanien oikeuksissa ja sosioekonomisessa asemassa. Toimenpiteet täytyy panna käytäntöön kasvattamalla aktiivisuutta, osallisuutta ja saatavuutta, jotta niillä olisi vaikutusta romaniväestöön. Tietojen kerääminen kyselyiden, kuten Roosa-tutkimuksen avulla voi olla tärkeä vähemmistön itsehallinnon tason mitta.

³¹ Ks. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/romanien-hyvinvointitutkimus-roosa->

³² Ks. <https://thl.fi/en/web/immigrants-and-multiculturalism/immigrants-health-and-wellbeing>

³³ Ks. <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63895/S%C3%81RA%20-%20Saamelaisten%20hyvinvointi%20ja%20yhdenvertaisuus.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

³⁴ <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72788/URN%3aNBN%3afi-fe201504225296.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

³⁵ Lisätietoa, ks. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160845/03_18_Suomen%20romanipoliittinen%20ohjelma_2018_2022_web.pdf

Tutkimukseen sisältyi terveystarkastus (verenpaine, syke, pituus, paino, vyötärönympäryys) kognitiivisten toimintojen testaus (sanallinen sujuvuus, muistitesti), käden puristusvoimatesti, nivelten toimintatesti, tuoliseisontatesti, näkötesti (lähi- ja kaukonäkö) ja psyykkisiä oireita mittaava Hopkins Symptom Checklist (HSCL). Lisäksi strukturoitu kasvokkain toteutettu haastattelu tai itse täytetty kysymyslomake sisälsi kysymyksiä sosioekonomisesta asemasta, asumisolosuhteista, työllisyydestä, koulutuksesta, terveydestä, syrjintäkokemuksista, palveluiden käytöstä ja itse raportoidusta toimintakyvystä ja terveydestä.

Haavoittuvimpien romaniryhmien tarpeisiin vastaaminen

Ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa ajatellen on tärkeä olla luotettavaa tietoa vähemmistöryhmän oikeasta tilanteesta. Jotta voitaisiin parantaa romanien hyvinvointia pitkällä aikavälillä, on voitava seurata hyvinvoinnin kehitystä vertailtavissa olevien pätevien avainindikaattoreiden avulla. Suomen henkilötietolaki ei salli rekisteröintiä etnisyyden perusteella. Siksi väestötutkimus on ainoa menetelmä kerätä tilastotietoa tietyistä vähemmistöistä, joiden hyvinvointia tarkastellaan.

Romanit ovat käyttäneet terveystieteiden palveluja vähemmän kuin pääväestö. Ja päätulos oli, että romanien yleinen terveystilanne on huonompi kuin pääväestöllä. Tämä saattaa johtua romanien sosioekonomisesta asemasta: he käyttävät harvoin yksityisen sektorin terveystieteiden palveluja eikä heillä yleensä ole työnantajan tarjoamia työterveystieteiden palveluja.

Roosa-tutkimuksen tulokset osoittivat, että romaninaiset vaikuttavat kärsivän masennuksesta enemmän kuin miehet, ylipainoa on pääväestöä lievästi useammin sekä romanimiehillä että -naisilla, fyysistä aktiivisuutta on vähemmän kuin pääväestöllä, nuoret romanit tupakoivat enemmän, ja romaneilla oli enemmän näköongelmia. Kaikki nämä löydökset vaativat perusteellista huomiota. Tutkimuksen positiivisista puolista voidaan mainita, että yhteisön jäsenille tai seurakunnan kautta tarjottua apua pidettiin tärkeänä ja se auttoi parantamaan terveellisen elämäntavan laatua.

Kuten aiemmin mainittiin, terveystieteiden palvelut ovat saatavilla kaikille, mutta syynä terveystieteiden epätasa-arvoon Suomessa on ennen kaikkea köyhyys, kun yleiset julkisten palveluiden säästötoimet vaikuttavat myös terveydenhoitosektorilla. Lain mukaan romaneita ei ole rekisteröity etnisyyden perusteella, joten romanien terveydenhuollossa kohtaamista sukupuolikysymyksistä ei ole tietoa. Lääkärien tulisi olla paremmin perillä romanikulttuurista, koska he saattavat kohdata sukupuoleen liittyviä asioita kuten naisten perinteisen romanasun³⁶ vaikutuksista terveyteen, lähisuhdeväkivaltaa, sukupuolten epätasa-arvoa ym., mikä vaatii lisätutkimusta.³⁷

Yksi haaste on tarjota tietoa ja vastauksia kysymyksiin seksuaali- ja lisääntymisterveydestä ja ehkäisystä. Nämä aiheet ovat ongelmallisia kulttuuristen tabujen ja voimakkaiden uskonnollisten käsitysten takia, jotka estävät niistä keskustelun romanien keskuudessa. Monet romanivanhemmat luottavat siihen, että koululaisten ja opiskelijoiden opetusohjelmat, ilmaisuklinikat ja terveystieteiden keskuudet tarjoavat valistusta seksuaaliterveysasioissa.³⁸ Myös Väestöliitolla on ilmaisia internet-palveluja kaikille ikäryhmille ja erityisesti nuorille.

Toinen haaste on lääkäreiden puutteellinen tietoisuus lähisuhdeväkivallasta. Myös Eurooppaa koskeva osio WHO:n raportista Väkivalta ja terveydenhoito maailmassa

³⁶ Raportissa aiemmin mainitun perinteisen hameen pitäminen on pakollista romaniperinteiden mukaan elävissä perheissä, mikäli nainen on sen valinnut. Hame on painava, lähes yhdeksänkiloinen ja pitkä, joten naisten täytyy pitää korkokenkiä voidakseen pitää sitä. Jos naiset päättävät käyttää hameetta, he aloittavat sen 16-18 ikävuoden välillä ja käyttävät sitä suurimman osan ajasta, myös kotona. Painonsa takia hame aiheuttaa useita terveysongelmia, kuten selkäkipua ja mustelmia; jopa sisäelimet voivat muuttua hitaasti paikkaa vyötärölle kohdistuvan painon takia. Hame myös vaikuttaa epäedullisesti ruoansulatukseen.

³⁷ Federación Nacional de Asociaciones De Mujeres Gitanas, Kamira report on *Roma Women in Finland*, by Minna Kulmala, Finnish Roma Association 2016

³⁸ Kamira report on *Roma Women in Finland*, Minna Kulmala Finnish Roma Association 2016/interviews of Roma women by PM.

(*Violence and Healthcare in the World*, jota Lääkäriliitto ja THL ovat kommentoineet).³⁹ Rikoslakiin ja sosiaalipalveluiden soveltamiseen liittyvien asioiden lisäksi monet suomalaiset lääkärit eivät tunnista eivätkä käsittele lähisuhdeväkivaltaa sen monissa muodoissa, ja uhreilta puuttuu tukipalveluja. Suomessa ei ole toimivia kulttuurisensitiivisiä lähestymistapoja eikä seksuaalista väkivaltaa ja lähisuhdeväkivaltaa ehkäiseviä ohjelmia.

³⁹ https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/full_fi.pdf

KOULUTUS

Hyvän esiopetuksen ja päivähoidon saatavuuden parantaminen

Esiopetukseen osallistuminen on lisääntynyt romanien keskuudessa 1970-luvulta lähtien yhdessä koulunkäynnin lisääntymisen kanssa, mikä johtuu romanien asumista koskevista toimenpiteistä ja uudistetusta lainsäädännöstä 1970-luvulla. Yleisesti ottaen romanien koulutustaso on edelleen kansallisen keskiarvon alapuolella (ks. esim. Rajala & Blomerus 2015), mikä kietoutuu yhteen muiden yhteiskunnallisen osallisuuden haasteisiin, koska sillä on suora vaikutus työllisyyteen ja työterveyden saatavuuteen.

EU:n sisällä liikkuvien, erityisesti romanialaisten romanien kanssa työskentelevän henkilön haastattelun (tammikuu 2019) mukaan nämä perheet harvoin ottavat lapsiaan mukaan muuttaessa Romaniasta Suomeen. Tämä johtuu siitä, että pysyvän asunnon puute aiheuttaisi ongelmia suomalaisten lastensuojeluviranomaisten kanssa. Asia liittyy myös koulunkäyntiin, koska kaupungit on jaettu oppilaaksiottoalueisiin, ja koulu, jossa lapsi saa perusopetusta, riippuu hänen asuinpaikastaan. Toisin sanoen pysyvän asuinpaikan puute aiheuttaa vaikeuksia koulun löytämisessä. Sen sijaan ulkomaisilla romaneilla, joilla on pysyvä asunto ja jotka ovat ottaneet lapsensa mukaan, on pääsy perusopetukseen. On huomautettava, että vaikka pysyvä asunto ja kouluunpääsy ovat lasten kannalta ihannetilanne, he kohtaavat silti samanlaisia ongelmia kuin suomalaiset kaalo-romanilapset (ja muut ulkomaista syntyperää olevat lapset).⁴⁰

Opetushallituksen Romanien koulutusyksilön mukaan romanilasten esiopetukseen on kiinnitetty erityistä huomiota, koska aikaisemmin romanilapset joutuivat muita useammin käymään 1. ja 2. luokan uudelleen, mikä viittasi siihen, että romanilasten kouluvalmiudet eivät ole olleet riittävät. Romanien koulutusyksikkö alkoi yhdessä romanijärjestöjen kanssa edistää ajatusta romanilasten osallistumisesta päivähoitoon ja esiopetukseen, ja Romano Mission projektityöntekijät kertoivat, että he eivät olleet huomioineet poissaoloja esiopetuksesta. Romanilasten koulunkäynnin ongelmat eivät tulleet esiin ennen kuin ylemmillä luokilla, jolloin lintsauksesta ja poissaoloista tuli romanien keskuudessa huolenaihe.

Esiopetuksesta tuli pakollista elokuussa 2015. Esiopetus osana varhaiskasvatussuunnitelmaa on ennen pakollista kouluopetusta tapahtuvaa opetusta.⁴¹ Romanilapset osallistuvat esiopetukseen pääsääntöisesti kunnallisissa päiväkodeissa. Ottaen huomioon työttömyysluvat ja sen, että usein vähintään toinen vanhemmista on kotona, romanilasten osallistuminen esiopetukseen riippumatta vanhempien asemasta työmarkkinoilla on ollut parannus.

Lisäksi huomiota on kiinnitetty romanien kielitaitoon ja kotona tapahtuvaa oppimiseen. Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi romanikieliset kirjat *Draba kentoha* ("Lue lapsen kanssa")⁴² vuonna 2005, vuonna 2007 *Barju kentoha* ("Kehity yhdessä lapsen kanssa"),⁴³ 2009 *Broŋta daane kentoha* (Harjaa hampaat lapsen kanssa)⁴⁴ ja 2011 *Tšalju ta phersa kentoha* ("Liiku ja leiki lapsen kanssa").⁴⁵ Kirjoilla halutaan tukea romaniperheitä lastenkasvatuksessa, ja ne ovat romanien kirjoittamia.

Opetuksen laadun parantaminen opetusvelvollisuuden loppuun asti

Suomessa on hiljattain toteutettu maanlaajuinen konsortiohanke romanien koulussa kohtaamien haasteiden käsittelemiseksi. Hanketta rahoitti Euroopan sosiaalirahasto

⁴⁰ Assmuth, L., Hakkarainen, M., Lulle, A., & Siim, P. M. (Eds.). (2018) *Translocal Childhoods and Family Mobility in East and North Europe*. Springer.

⁴¹ Lisätietoa, ks. https://www.oph.fi/english/education_system/early_childhood_education

⁴² Lindgren, Tuula 2005. *Lue lapsen kanssa*. Sosiaali- ja terveysministeriö.

⁴³ Lindgren, Tuula & Majaniemi, Päivi (2007) *Kasva lapsen kanssa*. Sosiaali- ja terveysministeriö.

⁴⁴ Lindgren, Tuula & Majaniemi, Päivi (2009) *Harjaa hampaat lapsen kanssa*. Sosiaali- ja terveysministeriö.

⁴⁵ Lindgren, Tuula & Majaniemi, Päivi (2011) *Liiku ja leiki lapsen kanssa*. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Koulutuksen, ammattitaidon ja elinikäisen oppimisen toimintalinjassa.⁴⁶ Projektikonsortiossa oli mukana romanijärjestöjä, oppilaitoksia ja kuntia. Projektin keskeinen huoli oli romanien koulutus, huolimatta monissa saatavilla olevissa kyselyissä näkyvästä hitaasta tilanteen kohenemisestä. Projektin tuloksissa näkyy erittäin hyvä lopputulos Tampereella, jossa yksikään romani ei jättänyt koulua kesken hankkeen aikana.⁴⁷

Tampereella saaduista erinomaisista tuloksista voidaan kiittää kunnan opetusjaoston palkkaamaa romanitaustaista koulunkäyntiavustajaa. Saman tyyppisiä tuloksia romanikoulunkäyntiavustajien lapsille tarjoamasta tuesta voidaan huomata muillakin alueilla. Koska tämän on havaittu olevan tehokas tapa tukea romanilasten koulunkäyntiä, voidaan vain ihmetellä, miksi tätä ei ole otettu laajemmin käyttöön. Vuonna 2019 tehdyn selvityksen mukaan romanitaustaisten koulunkäyntiavustajien käyttäminen romanilasten kohtaamaa epätasa-arvoa vastaan on Suomessa melko uutta, mutta on leviämässä nopeasti.⁴⁸

Romanikoulunkäyntiavustajia voidaan pitää hyvänä käytänteenä, minkä myös opetusviranomaiset ovat huomanneet. Koska kyseessä on melko uusi toimintamalli, siinä on haasteensa.⁴⁹ Mikään ei anna viitteitä siitä, että koulunkäyntiavustajan sukupuolella olisi merkitystä.

Romanien koulutusyksikkö Opetushallituksessa selvittää ja edistää romanien koulutusta Suomessa. Heidän toteuttamansa kyselykatsaus aikuisten romanien koulutustaustoista on yksi romanipoliittisen ohjelman toimista.⁵⁰

Vuoden 2015 kysely viittaa siihen, että suunnilleen kaksi kolmasosaa romaniaikuisista on suorittanut oppivelvollisuuden loppuun (tässä ei juurikaan sukupuolieroja). Kuten selvityksessä todetaan, historiallisesta näkökulmasta parannukset ovat olleet merkittäviä, ja osoittavat kasvavaa osuutta peräkkäisissä ikäryhmissä: 1950-luvulla koulu käyneistä romaneista 25 % suoritti oppivelvollisuuden loppuun, 1960-luvulla 40 %, 1970-luvulla 65 %, 1980-luvulla lähes 70 %, 1990-luvulla lähes 80 %, ja hieman yli 80 % 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana.

Koska romanilapsia ei erotella kouluissa omaksi ryhmäkseen (eikä näin ole Suomessa tehty aiemminkaan) ja suomalaisen koulujärjestelmän hyvä laatu on tunnettu tosiasia, voidaan kysyä mistä romanien koulunkäyntiongelmien johtuvat. Myös projektityöntekijät, jotka työskentelevät romaniperheiden kanssa pääkaupunkiseudulla ovat huomanneet, että yksi suurimmista ongelmista perheissä on lasten koulunkäynti. Monet sosiaaliset ongelmat saavat alkunsa siitä, että lapset eivät osallistu oppitunneille vaan viettävät aikaansa muualla. Suomessa laki velvoittaa osallistumaan perusopetukseen. Tämä ei sinänsä ole taloudellinen ongelma, koska Suomessa koulunkäynti on ilmaista (ei lukukausimaksuja tms.). Joitakin köyhyyteen liittyviä ongelmia saattaa olla, mutta siinä tapauksessa ne ovat samanlaisia kuin köyhillä perheillä yleensä (esim. tietokoneiden puute).

Romaniasioita tunteva kunnan työntekijä Helsingissä totesi, että satunnaisesti opettajat huolestuvat, koska eivät tiedä miten edetä romanilasten kanssa tapauksissa, joissa he ovat koulusta poissa niin paljon, ettei akateemisia taitoja voida testata. Testaaminen on välttämätöntä, jotta opettajat tietäisivät oppilaittensa tietotason, ja voitaisiin välttää ongelmia, jotka johtuvat vääräntasoisesta opetuksesta ja oppilaiden vaikeuksista seurata opetusta. Helsinki tai pääkaupunkiseutu on romanien perusopetukseen suunnattujen resurssien ja varojen kannalta haasteellisin alue.

⁴⁶ Ks. <https://www.rakennerahastot.fi/fi/koulutus-ammattitaito-ja-elinikainen-oppiminen-esr->

⁴⁷ Ks. www.tamperelainen.fi/artikkeli/706233-tampereella-viettiin-lapi-projekti-jonka-avulla-yksikaan-romaninuori-ei-pudonnut

⁴⁸ Helakorpi, J., Lappalainen, S., & Sahlström, F. (2019) Becoming tolerable: subject constitution of Roma mediators in Finnish schools. *Intercultural Education*, 1-17.

⁴⁹ *Idem*

⁵⁰ Rajala & Blomerus, 2015:8.

Romanioppilaiden koulunkäynnin haasteet (ei voida sanoa, että kaikki romanioppilaat selviytyisivät huonosti; on myös romanioppilaita joiden suoritukset ovat keskitasoa tai sen yläpuolella) ⁵¹ ja tulevaisuuden työnäkymät ovat yhteiskunnallisia ongelmia, jotka liittyvät romanien aseman tunnistamiseen suomalaisessa yhteiskunnassa. Hyvinvointiyhteiskunnassa peruselinosuhteet on suhteellisen hyvin järjestetty, asumisessa eikä koulutuksessa ole segregatiota. Silti, huolimatta korkeista PISA-tuloksista (Programme for International Student Assessment), kolmasosa romanioppilaista edelleen suorittaa vain peruskoulun. Työmarkkinoille pääsyyn vaaditaan kuitenkin muutakin kuin peruskoulun suorittaminen.

Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisu vuodelta 2009 osoittaa, että romanioppilaat jäävät keskimääräistä useammin luokalle tai keskeyttävät koulun. ⁵² Opetushallituksen suorittama kouluihin kohdistettu selvitys osoittaa, että koulun keskeyttämisessä ei ole juurinkaan eroa sukupuolten välillä. ⁵³ Toisin sanoen peruskoulun loppuun suorittamisen haasteet koskevat samassa määrin sekä tyttöjä että poikia.

On merkillepantavaa, että romanioppilaille ei ole olemassa erillisiä kouluja tai luokkia. ⁵⁴ . Siitä huolimatta eurooppalainen tasa-arvo-asioiden ja syrjinnän vastainen lakiasiantuntijoiden verkosto listasi vuonna 2017 Suomen maaksi, jossa romanilapset kokevat segregatiota koulussa. Kyse on kuitenkin määritelmästä, siitä miten segregatio ymmärretään. Suomessa ei ole erillisiä kouluja tai luokkia romanioppilaille, mutta romanit ovat ylliedustettuina erityisopetuksessa. Tässä kohdataan jälleen etnisperustaisen tilastoinnin puuttuminen, koska ei maanlaajuista tai vertailtavissa olevaa tietoa. Sen sijaan eri projekteissa, järjestöissä ja Opetushallituksen alaisessa Romanian koulutusyksikössä tehdään alueellisesti kohdennettuja selvityksiä.

Erytisopetus tarkoittaa pienryhmäluokkia, joissa on vähemmän oppilaita kuin tavallisessa luokassa, koska kyse on usein oppilaista, jotka tarvitsevat lisätukea. Tämä vaikuttaa opetussuunnitelmaan kyseisessä luokkaympäristössä. Tätä ei sinänsä pidetä romanien eristämisenä, koska luokissa on oppilaita monista eri etnisistä ja kulttuurisista taustoista, mutta se voidaan nähdä eristämisen keinona verrattuna tavalliseen luokkaympäristöön.

Kuten aiemmin todettiin, aikuiskoulutus ja elinikäinen oppiminen ovat suomalaisen koulujärjestelmän hyviä periaatteita. Ne mahdollistavat romaneille peruskoulun päättötodistuksen hankkimisen myöhemmässä elämänvaiheessa ja tukevat heidän jatkokoulutuspolkuaan aikuisiässä. Vaikka järjestelmä mahdollistaa kouluttautumisen myöhemmässäkin iässä, olisi kuitenkin välttämätöntä oppia opiskelutaidot niin aikaisin kuin mahdollista lapsuuden ja nuoruuden aikana.

Sukupuolikysymykset koulutuksessa

ROMPO2 (2018-2022) toteaa, että erityistä huomiota tulisi kiinnittää nuoriin romanimiehiin, joiden edustus nuorten NEET-kategoriassa (Not in Education, Employment, nor in Training; Ei koulutuksessa, työssä eikä harjoittelussa) on huolestuttava. Opetushallituksen selvitys⁵⁵ viittaa samaan ongelmaan. Ammatillisessa koulutuksessa tai harjoittelussa on enemmän romaninaisia kuin -miehiä:

⁵¹ Romanian keskinäisiä sosioekonomisia eroja ja niiden vaikutusta koulutukseen ei ole vielä tutkittu, mutta voidaan arvioida näiden tekijöiden vaikuttavan koulumenestykseen. Ongelmana on, että monissa tutkimuksissa romaneja käsitellään yhtenä yhtenäisenä ryhmänä.

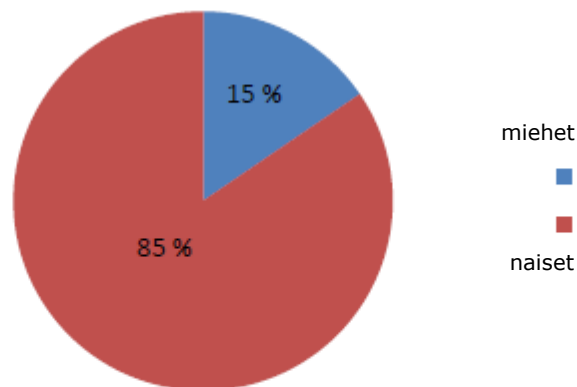
⁵² Junkala, P., & Tawah, S. (2009). Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisu, 2, 25-31. Saatavilla: <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/04/romanilasten-hyvinvointi.pdf>

⁵³ Rajala, S., Salonen, M., Blomerus, Satu, & Nissilä, Leena (2011). Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja toimenpide-ehdotukset. Raportit ja selvitykset, 26. Opetushallitus.

⁵⁴ Sekä historiallisesti että nykypäivänä romanioppilaiden määrä yhdellä oppilaaksiottoalueella on ollut käytännössä niin pieni, että olisi ollut mahdotonta erottaa romanioppilaat erillisiin yksiköihin.

⁵⁵ Rajala, S., & Blomerus, S. (2015). Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin. Helsinki: Opetushallitus.

Ammatillisessa koulutuksessa oleva romanit sukupuolen mukaan kouluvuoden 2013-2014 aikana; N=168.

Kaaviosta näkyy, että 85 % ammatillisessa koulutuksessa olevista romaneista on naisia. Vaikuttaa siltä, että koulutuksen hankkiminen on suurempi ongelma nuorille romanimiehille kuin nuorille romaninaisille. Vaikka tilastot kattavat vain ammatillisen koulutuksen, on huomionarvoista, että Suomessa romanit käyvät lukion selvästi harvemmin kuin pääväestö. Romanin on 19 kertaa yleisempää mennä ammattikoulutukseen kuin lukioon.⁵⁶ Kouluista saatujen vastausten perusteella vuosina 2007-2010 vain 7 romania meni lukioon, siinä missä 133 romania meni ammattikouluun.

Nevo Tiija -hankkeen (2016-2018) aikana tehdyt havainnot viittaavat siihen, että peruskoulun suorittamisen haasteet vaikuttavat sekä poikiin että tyttöihin. Koska kyselyissä kerätty tieto ei välttämättä täytä tilastollisen tutkimuksen vaatimuksia, on vaikea tehdä lopullisia johtopäätöksiä sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Eri selvitykset ja kyselyt viittaavat joka tapauksessa siihen, että romanien koulutustaso on suomalaisten keskiarvon alapuolella.

⁵⁶ Rajala, S., & Blomerus, S. (2015). Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin. Helsinki: Opetushallitus. Ss. 62-63.

SUOSITUKSET

Työllisyys

1. Paikallisten työvoimaviranomaisten tulisi omaksua ja jatkaa projekteissa kehitettyjä hyviä työskentelymenetelmiä. Romanien työllistymisen edistämisen ei tule riippua pelkästään hankerahoituksesta.
2. Julkisten ja yksityisten toimijoiden tulee ryhtyä voimakkaampiin toimiin romanien työllisyystilanteen käsittelyssä, samaan tapaan kuin asumis- ja terveydenhuoltokysymyksissä. Rakenteellinen syrjintä ja romanien vaikeus löytää töitä vaarantavat romanien kiinnostuksen ja motivaation etsiä töitä. Tämä tarkoittaa, että romanien työllisyyttä edistäviä toimia on kohdistettava sekä potentiaalsiin työnantajiin että romaneihin.

Asuminen ja välttämättömät julkiset palvelut

3. Nuorten romanien parissa kasvavaa asuntojen tarvetta tulee tarkastella lähemmin, jotta heidän tarpeensa tulevat nähdäksi ja näkyviksi. Erilaisia asumismahdollisuuksia nuorille tulee kehittää tehokkaammin.

Terveydenhuoltotoimien vaikutukset romaneihin

4. Parempien terveydenhuoltopalveluiden saamiseksi tarvitaan kulttuuriset seikat huomioivia julkisen sektorin ammattilaisia. Moninaisuutta ja monikulttuurisuutta käsitteleviä opintoja terveydenhuollon tulee sisällyttää ammattilaisten opetusohjelmaan ja oppilaitoksiin.

Koulutus

5. Koska yhteiskunnallinen osallisuus ja osallistuminen alkaa perusopetuksesta, romanilasten koulunkäyntiin panostamista tulee jatkaa pitemmän aikavälin suunnitelmallisella lähestymistavalla.
6. Kouluviranomaisten tulee tehdä enemmän yhteistyötä paikallisten romanijärjestöjen/aktiivisten romanien kanssa. Romanilasten koulunkäynnin tukeminen tulee muuntaa hankeperustaisesta toiminnasta romanien koulutuksen pysyväksi tukirakenteeksi.

KIRJALLISUUS

- Assmuth, L., Hakkarainen, M., Lulle, A., & Siim, P. M. (Eds.) (2018). *Translocal Childhoods and Family Mobility in East and North Europe*. Springer.
- Helakorpi, J., Lappalainen, S., & Mietola, R. (2018). *Equality in the Making? Roma and Traveller Minority Policies and Basic Education in Three Nordic Countries*. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1-18.
- Helakorpi, J., Lappalainen, S., & Sahlström, F. (2019). *Becoming tolerable: Subject constitution of Roma mediators in Finnish schools*. *Intercultural Education*
- Mediating Romani Health* (2005) Open society Institute, Network Public Health Programme
- Pulma P. toim. (2012). *Suomen romanien historia*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Pulma, P. (2006). *Suljetut ovet: Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Rajala, S., Salonen, M., Blomerus, S., & Nissilä, L. (2011). *Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja toimenpide-ehdotukset*. Raportit ja selvitykset 2011: 26. Opetushallitus.
- Rajala, S., & Blomerus, S. (2015). *Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin*. Raportit ja selvitykset 2015: 8. Opetushallitus. Saatavilla <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/katsaus-aikuisten-romanien-koulutustaustoihin>
- ROMPO 2009. *Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO)*. Työryhmän esitys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ROMPO2 2018. *Suomen romanipoliittinen (ROMPO) 2018-2022*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Roosa study* (2018). Available at: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/romanien-hyvinvointitutkimus-roosa->
- Suonoja K., Lindberg V. (1999) *Romani politiikan Strategiat*, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä.
- Syrjä, Hannele, and Mikko Valtakari (2008) *Romanien pitkä matka työn markkinoille: tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämisestä*. Työ- ja elinkeinoministeriö
- Törmä S. ja Huotari K. (2012) *Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys*. YMra 6/2018, Ympäristöministeriö
- Törmä, S., Huotari, K., & Tuokkola, K. (2012) *Romanien asuminen ja yhdenvertaisuus*.
- Viljanen A. & Majaniemi P. (2008) *Romanivanhusten palvelutarvekartoitus*, Suomen Romaniyhdistys

